

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.83:001.895

Скороход І.П.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та історії економічної думки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ НА ТЕОРІЮ ІННОВАЦІЙ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Статтю присвячено особливостям становлення та формування теорії інновацій. Описано загальні положення інновацій та інноваційного розвитку від класиків економічної теорії сучасного стану.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, інновації, нововведення, новатор, інноваційний розвиток, інноваційна економіка.

Скороход И.П. ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ НА ТЕОРИЮ ИННОВАЦИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Статья посвящена особенностям становления и формирования теории инноваций. Описаны общие положения инноваций и инновационного развития от классиков экономической теории до современности.

Ключевые слова: научно-технический прогресс, инновации, нововведения, новатор, инновационное развитие, инновационная экономика.

Skorohod I.P. EVOLUTION THEORETICAL VIEWS ON THE THEORY OF INNOVATION IN ECONOMIC SCIENCE

The article is devoted history of forming and development of innovative theory. Thus, generals, achievements and basic works of scientists, are exposed in the field of innovations and innovative development, from the classics of economic theory to the contemporaries.

Keywords: scientific and technical progress, innovations, innovations, innovator, cluster, innovative development, innovative economy, innovative enterprise.

Постановка проблеми. В умовах активізації соціально-економічної та політичної залежності країн інноваційний розвиток стає основою загального прогресу. Для сучасного стану економіки України особливістю стає демонтаж державного сектора та заміна його нерозвиненим приватним, що значно ускладнюють процес становлення інноваційної економіки. Наслідком цього процесу стало зменшення кількості інноваційно-інвестиційно активних підприємств, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості та, як наслідок, зниження конкурентоспроможності економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності теорії інновацій займалися сучасні вітчизняні економісти, зокрема З. Адаманова, О. Алімов, О. Амоша, Ю. Бажал, В. Базилевич, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, М. Йохна, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, А. Кінах, В. Ковальчук, П. Мазурок, Б. Маліцький, В. Мандибура, А. Маслов, А. Мельник, В. Новицький, А. Чухно та інші вчені-економісти. Вагомий внесок у дослідження питань інновацій зробили зарубіжні вчені-теоретики П. Друкер, Н. Калдор, Г. Менш, В. Мітчерліх, Й. Шумпетер та ін.

Мета дослідження – аналіз зародження та розвитку теоретичних основ інновацій в економічній теорії. Відомо, що фундаментальні дослідження інновацій як економічної категорії розпочалися тільки на початку ХХ століття. Ці теорії стали на зміну питанням науково-технічного прогресу, які були актуальними донині.

Виклад основного матеріалу. Засновником теорії інновацій є Й. Шумпетер, який у своїй науковій роботі під назвою «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) побудував цілісну теорію інноваційного розвитку, де категорії «інновації» як необхідної виробничої функції, було приділене особисте

місце. Й. Шумпетер виділяє деякі складові інновації [13, с. 12]: запровадження нової продукції, товару, послуги, нових видів або невідомих для споживача; застосування нової технології виробництва, запровадження для певної галузі невідомого методу (способу) виробництва; використання нових матеріалів, видів сировини, а також її джерел; відкриття та освоєння нового ринку споживання продукції; зміна монополії конкурентів або монополізація ринку за рахунок виробництва власної, невідомої раніше продукції; запровадження нової організації виробничого, управлінського процесу, організаційної структури або їх удосконалення.

Послідовник інноваційної теорії Й. Шумпетера економіст М. Кондратьєв вважав, що довгі хвилі виникають не від економічного розвитку, а від всебічного застосування винаходів та розробок у промисловості, які відбуваються протягом двох десятиліть перед хвилею довгого циклу. Спад виробництва можна долати інноваційним оновленням капіталу шляхом нововведення.

Таким чином, основною закономірністю великих циклів М. Кондратьєв вважав науково-технічні винаходи, відкриття, зміни технологічного укладу, які впливають на соціально-економічне життя суспільства, утворення нових ринків, нових країн тощо. Учений у роботі «Великі цикли кон'юнктури та теорія передбачення» розробив теорію «інноваційних» пакетів і довів, що нововведення розподіляються в часі нерівномірно і з'являються групами та заснував поняття «технічна революція як тяглова сила» циклу.

Відомий американський економіст українського походження, лауреат Нобелівської премії 1971 р. з економіки «за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, яке призвело до нового, глибшого розуміння економічної і соціальної структури і процесу розвитку в цілому» С. Кузнець, роз-

виваючи ідеї класиків, нові підходи до теорії інновацій розробив та зосередився на дослідженні проблем взаємозв'язку інновацій з економічним зростанням [4, с. 15]. Під час аналізу він вводить поняття епохальних нововведень, які є основним чинником переходу однієї історичної епохи до іншої і від яких залежить прискорення темпів економічного зростання в індустріальну епоху від епохального нововведення (нове джерело зростання – прискорений розвиток науки). На його думку, економічне зростання – це довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати усе більш різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій і відповідних їм інституціональних та ідеологічних змін. Серед головних ознак він акцентує увагу на таких, як [4, с. 20]:

- постійне зростання національного продукту і, отже, здатності господарства задовольняти все ширше коло потреб людей, що є свідченням зрілості економіки;

- технічний прогрес, що є основою зростання, його необхідною умовою;

- для реалізації закладеного у новій технології потенціалу зростання необхідні інституціональні, поведінкові й ідеологічні зміни.

Виходячи з цієї теорії, епохальні нововведення й інновації є основою прогресу в розвитку людських знань та основою переходу суспільства й економіки на вищий щабель розвитку.

Представники неокласичного напрямку економічної теорії, зокрема В. Девонс, А. Маршалл, А. Пігу, Л. Вальрас, вважали, що науково-технічний прогрес є заданим чинником у системі ринкової економіки та відзначали його важливість. Вони вбачали науково-технічний прогрес зовнішнім фактором впливу на економічну систему, а не внутрішньою причиною економічного зростання.

А. Маршалл як один із засновників неокласицизму вважав, що людський капітал є важливим чинником ефективного управління економікою поряд із засобами виробництва та іншими видами капіталу. Взагалі, кінцевий результат використання капіталу підприємства залежить від використання та застосування знань, тобто інновацій.

Заслугує на увагу теорія інноваційного розвитку Б. Твісса, який розглядав нововведення як процес, у якому винахід або наукова ідея здобувають економічний зміст, творчий характер інноваційної діяльності. Виокремлено низку факторів, що визначають, на думку Твісса, ефективність нововведень: ринкова орієнтація, відповідність цілям корпорації, методи оцінки, ефективне управління

проектом, творчість, інноваційна обстановка і наявність «захисника проекту», методи оцінки ефективності інноваційних проектів [9, с. 22].

Неможливо не приділити увагу поглядам українського економіста М.І. Туган-Барановського, наукові теорії якого були визнані за кордоном та стали основою для проведення ефективної економічної політики, у своїх працях намагався розкрити майже усі напрямки економіки як науки. У роботі, яка була надрукована у 1894 році, «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя» він дійшов висновку, що причиною економічних криз є особливості відтворення основного капіталу. Ця праця стала початком для зародження інноваційної теорії, тому що у подальшому вчені теоретики постали перед необхідністю з'ясування, у які види основного капіталу необхідно інвестувати грошовий капітал для майбутнього ефективного розвитку.

Автор праці «Наука в історії суспільства» англійський вчений Дж. Бернал дійшов висновку, що «періоди розквіту науки звичайно збігаються з періодами посилення економічної активності й технічного прогресу, як наслідок застосування інновацій», як висновок доповнення до теорії інновацій [7, с. 10].

Особливими ідеями поповнилася теорія інновацій унаслідок глибокої кризи у світовій економіці в середині 1970-х і на початку 1980-х років, у цих умовах виникла потреба у переосмисленні низки основних ідей розвитку економіки.

Шведський учений Т. Хагерстранд є автором теорії дифузії інновацій, ідеї якого у другій половині ХХ століття були широко популярними по всьому світу. Основні тези його робіт можна сформулювати таким чином:

- територіальна дифузія інновацій має певні закони розповсюдження та може бути змодельована;
- швидкість дифузії залежить від трансляційної спроможності окремих міст, через які вона здійснюється та від інтенсивності та ефективності контактів між людьми в них.

На думку О. Лапко, яка є представником вітчизняної школи економічної теорії, у світі існує два підходи щодо визначення поняття «інновація»:

- статичний, де інновація виступає як новий продукт, нова технологія, новий метод. Тобто така інновація є результатом інноваційної діяльності підприємства;

- динамічний, де інновація розглядається як процес. Тобто процес впровадження нових виробів, нових технологій, нових методів управління розглядається в динаміці. Обидва ці підходи досить часто використовуються в економічній літературі. Так, статичний підхід використовується у визначенні поняття «інновація» згідно з Керівництвом Фраскати, поданим вище. Тут інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності [5].

Лауреат Нобелівської премії 1987 року, представник неокласичного напрямку «за фундаментальні дослідження в області теорії економічного зростання» Р. Солоу є автором макроекономічної моделі, яка відома в економічній теорії як «модель Солоу». Зазначена модель засновується на виробничій функції Коба-Дугласа. У цієї моделі Р. Солоу відносить технічний прогрес до фактору економічного зростання як працю та капітал. У своїй моделі Р. Солоу під технічним прогресом розуміє сукупність якісних змін праці та капіталу. Звідси випливає, що технічний прогрес є показником часу. У зв'язку з тим, що технічний прогрес має однаковий вплив на всі ресурси у виробничому процесі, то він є нейтральним. Модель Солоу має на меті зростання продуктивності праці, що є функцією від її капіталоозброєності. Р. Солоу дійшов висновку, що в причинах приросту інвестицій необхідно вбачати лише 12% збільшення виходу продукції з розрахунку на одну людину-годину, а близько 87,5% – у технологічних зрушеннях.

Сучасний етап розвитку теорії інновацій починається з 60-х років ХХ століття у Німеччині, де в цей проходилися дослідження з вивчення нововведень. Г. Менш у своїй монографії «Технологічний пат: інновації долають депресію» [13] досліджував питання теорії довгохвильових коливань в економіці, що були започатковані М. Кондратьєвим та Й. Шумпетером. Розвиваючи та доповнюючи ці теорії, автор робить уточнення класифікації інновацій та висуває «гіпотези перервності», тобто «драматичне чергування періодів, багатих нововведеннями, і нестачі їх». Г. Менш

у своїх роботах економічну кризу пояснює нестачею базових інновацій та застоєм науки. Держава, на його думку, повинна здійснювати проекти нововведення для диверсифікації ризику та створити економічні умови для розроблення, реалізації та поширення інновацій у сфері підприємництва, «Поширена думка, що технічний прогрес розвивається неперервно (гіпотеза неперервності) не відповідає дійсності, на противагу цьому гіпотеза дискретності пояснює драматичну суперечність між періодами насичення нововведень і їх недостатності. Динаміка потоків, припливи і відпливи базових нововведень визначають зміни в економіці, які відображаються в зміні періодів зростання і стагнації» [13].

Е. Роджерс у своїй книзі «Дифузія інновацій» (1962 р.) [7] уперше зробив спробу об'єднати наявні теорії дифузії інновацій, виділяючи такі чотири аспекти власної теорії дифузії інновацій: процес ухвалення рішення використання інновації (Innovation Decision Process); індивідуальна сприйнятливість до інновацій (Individual innovativeness); норма сприйняття (Rate of Adoption); властивості сприйняття (Perceived Attributes). Але процес ухвалення рішення використання інновації, на думку автора, виходить із наявності п'яти стадій: знання, переконання, рішення, апробація і підтвердження. Звідси потенційні споживачі інновації повинні знати все про інновацію, бути переконаними у її якості, готовими до її сприйняття, випробувати інновацію і підтвердити рішення сприйняти інновацію.

Основним внеском Е. Роджерса в розробку до інноваційної теорії було також те, що автор поділяє реципієнти на категорії відповідно до індивідуальної сприйнятливості: новатори (схильні до ризику, мають значні фінансові ресурси, застосовують технічні знання); ранні реципієнти (соціальні лідери, обережніші за новаторів); рання більшість (розсудливі, йдуть за іншими при сприйнятті інновації); пізня більшість (скептики, приймають нововведення після прийняття його більшістю); пізні реципієнти (консерватори, приймають інновації коли вони загальноприйняті) [7, с. 35].

Одним із сучасних напрямів розробки соціально-психологічної концепції теорії нововведень є напрям, пов'язаний із пріоритетом людських відносин в управлінні інноваційною діяльністю, представниками якого варто вважати Х. Барнета, С. Вітте, Е. Денісона. Серед особливостей цієї теорії є дослідження місця та ролі особистості, поведінки, мотивації, рівня освіти, аналізу соціально-психологічних і організаційно-соціологічних чинників. Тому основною тезою є виділення певної групи людей як особливих носіїв інновацій.

Праці Х. Барнета, С. Вітте, Е. Денісона присвячені аналізу питання про можливість високих темпів інновацій, що вирішує теорія стимуляторів економіста С. Вітте. Об'єктом дослідження у цьому питанні є перешкоди, які виникають при впровадженні нововведень. Для усунення цих перешкод, за даною теорією, необхідно організувати досконалу сумісну роботу «владних стимуляторів» Number or Percentage of Adopters Period of Rapid Growth Time (адміністрації) і «кваліфікованих стимуляторів» (фахівців) – тобто творчу групу, де фахівці створюють новинки, а адміністрація – умови для їх впровадження та усунення будь-яких перешкод [9, с. 7].

Серед сучасних концепцій інноваційного розвитку належить теорія інтелектуальної технології, автором якої є австрійський економіст, представник нової австрійської школи, лауреат Нобелівської премії з

економіки 1974 року Ф. Хайек. Дослідник у своїх працях порівнював ринок з «гігантською інформаційною машиною», що містить велике «наявне, розсіяне знання» про потреби і виробничі можливості людей, інформацію, якою володіють багато людей. Урахування інформації, яку надає ринок, та відповідна реакція на це створюють і подовжують ланцюги підприємців і споживачів, а також дають можливість експериментувати, ризикувати, добиватися максимальних результатів. Ринок формує сукупність дій підприємців і споживачів, які засновані на недостатньому володінні знаннями.

Продовжуючи розробляти теорію інтелектуальної технології, Ф. Хайек сформулював ідею ефективної конкуренції, врахувавши такий чинник, як монополія на інформацію, що пов'язана із науково-технічною революцією та діяльністю підприємця-новатора. Ф. Хайек вважав, що практично кожен індивід має певні переваги щодо інших у тому розумінні, що він володіє унікальною інформацією якої можна знайти вигідне застосування.

Автор робіт «Інновація та підприємництво» (1985) та «Посткапіталістичне суспільство» (1993) американський учений-економіст П. Друкер сформував теорію інноваційної економіки і підприємницького суспільства. На його думку, економіка 90-х років ХХ століття принципово відрізняється від економіки 60-70-х років, яка ґрунтувалася на виробництві, і, як наслідок, підприємці зосереджували свої зусилля на вдосконаленні свого виробництва, зокрема великі компанії, що займають домінуюче положення на ринку. При цьому П. Друкер вважав, що разом у цих умовах можна створити економічний прогрес та світ соціальної гармонії. Проводячи аналіз основних теорій інновацій, П. Друкер визначає такі характеристики інноваційної економіки, які стисло мають вигляд:

- нові рішення є головними при виробництві усіх товарів та наданні послуг;
- результат інноваційних змін – зростання економіки;
- малі та середні підприємства, на чолі з підприємствами-новаторами, відіграють провідну роль в економіці;
- люди, що самостійно приймають рішення визначають динаміку економіки і суспільства;
- знання – основний фактор продуктивності у масовому виробництві;
- інтелектуальна власність – головна форма власності;
- головна мета усіх податків – підтримання усього необхідного для довгострокових інвестицій.

Визнаний дослідник та теоретик вивчення та аналізу теорії міжнародної конкуренції на міжнародних ринках М. Портер розробив теорію конкурентних переваг країн. Проаналізувавши чотири види конкурентних стратегій, які класифікуються на основі природних ресурсів і дешевої робочої сили, інвестицій, інновацій та багатства, він зробив висновок, що економічного домінування домагаються країни, що конкурують на основі інновацій. Окрім того, він наголосив, що подолання природних труднощів при правильній стратегії приводить до зростання конкурентних переваг.

В сучасних умовах впровадження інновацій та інтелектуальний капітал підприємства стають вирішальними чинниками у його розвитку та основним напрямом підвищення його ефективності. Поширюється інноваційне підприємництво, що ґрунтується на новаторському ризикованому підході, тобто

за рахунок високої віддачі інвестицій в інноваційній сфері ставиться мета максимізації прибутку за короткий проміжок часу.

Висновки. Особливості сучасної економіки обумовили виникнення і розробку теорій інновацій та інноваційного розвитку за різними напрямками, зокрема появу теорій щодо природи інновацій, їхньої типології, визначення їхньої ролі в економічній системі, що під впливом інновацій трансформується в інноваційну економіку. Особливо важливо врахування базових постулатів інноваційних теорій та теорій інноваційного розвитку, яке має бути обов'язковим питанням при формуванні заходів інноваційної політики розвитку регіонів. Адже економічна обґрунтованість у цьому процесі є неодмінною запорукою досягнення позитивного результату та підвищення ефективності механізму реалізації даної політики. В сучасних умовах економічного домінування домагаються країни та підприємства, що конкурують на основі інновацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – М. : ИЛ, 1956. – 735 с.
2. Гареев Т.Ф. Диффузия новых технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2004/issue4/Economica10.html>.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избр. тр. / Н.Д. Кондратьев [сост. Ю.В. Яковец]. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.
4. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России [под ред. Ю.В. Яковца]. – СПб. : Гуманитарка, 2003.
5. Лапко О.О. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О.О. Лапко // Фінанси України. – 1998. – № 6. – С. 31-34.
6. Лапко О.О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Лапко О.О. – К. : Ін-т екон. прогнозів. НАН України, 1999. – 294 с.
7. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / П.А. Сорокин [пер. с англ., сост. и предисл. Т.С. Васильева]. – М. : Наука, 1997.
8. Степанов Н.П. Нововведения в организациях / Н.П. Степанов. – М. : ВНИИСИ, 1983.
9. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс [сокр. пер. с англ. ; авт. предисл. науч. ред. К.Ф. Пузыня]. – М. : Экономика, 1989. – 217 с.
10. Хаггет П. Пространственный анализ в экономической географии / П. Хаггет [пер. с англ. под ред. В.М. Гохмана и Ю.В. Медведкова]. – М. : Прогресс, 1968. – 392 с.
11. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации 21 века / Ю.В. Яковец. – М. : Экономика, 2004. – С. 12.
12. Mensch G. Das technologische Patt. Innovationen überwinden die Depression. Frankfurt. – М. : Umschau-Verl. 1975. Engl. Ausg. : Stalemate in Technology. – Cambridge : Ballinger, 1979.
13. Schumpeter J., Review of Economic Theory. – N.Y. : Oxford University Press, 1929.

УДК 331.5

Удовенко І.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Уманського національного університету садівництва

СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАЙМАНОЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ФЕОДАЛІЗМУ НА ЗЕМЛЯХ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті досліджено процес формування найманого типу працівника за часів історичного етапу становлення української державності. Розглянуто проблему взаємозалежності найманої праці та приватної власності в умовах формування феодальних відносин на теренах Київської Русі. Окреслено особливості реалізації прав на землю як основного фактора виробництва та залежності трудового населення щодо процесу реалізації робочої сили в умовах феодального суспільства. Автором здійснено спробу визначити період, що сприяв формуванню найманої праці саме в умовах феодалізму як наслідку впливу новоевропейських тенденцій розвитку суспільно-економічних відносин.

Ключові слова: феодальні відносини, наймит, вільнонаймані працівники, земля, приватна власність.

Удовенко И.А. СПЕЦИФИКА ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ НАЕМНОГО ТРУДА В УСЛОВИЯХ ФЕОДАЛИЗМА НА ЗЕМЛЕ КИЕВСКОЙ РУСИ

В статье исследован процесс формирования наемного типа работника во времена исторического этапа становления украинской государственности. Рассмотрена проблема взаимозависимости наемного труда и частной собственности в условиях формирования феодальных отношений на территории Киевской Руси. Определены особенности реализации прав на землю как основного фактора производства и зависимости трудового населения относительно процесса реализации рабочей силы в условиях феодального общества. Автором предпринята попытка определить период, который способствовал формированию наемного труда именно в условиях феодализма как следствия влияния новоевропейских тенденций развития общественно-экономических отношений.

Ключевые слова: феодальные отношения, наемник, вольнонаемные работники, земля, частная собственность.

Udovenko I.O. SPECIFICITY OF FORMATION AND FORMATION HIRED LABOR UNDER FEUDALISM IN THE LANDS OF KIEVAN RUS

This article examines the process of forming a mercenary type of employee during the historical stages of Ukrainian statehood. Considers the problem of interdependence of wage labor and private property in the conditions of formation of feudal relations on the territory of Kievan Rus. Outlines the implementation of land rights as the main factor of production and dependence of the workforce on the process of implementation of the workforce in the conditions of feudal society. The author attempts to determine the period that contributed to the formation of wage labour in the conditions of feudalism as a consequence of the influence of modern European trends in the development of socio-economic relations.

Keywords: feudal relations, mercenary, civilian employees, land, private property.